

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI SZENTSZÉK III.
(EXQUISITAE LUCUBRATIONES CORNELIO SZOVÁK
AMICABILITER DICATAE). SZERKESZTETTE: TUSOR
PÉTER, KANÁSZ VIKTOR. GONDOLAT KIADÓ, BUDAPEST
– RÓMA, 2022. 465 OLDAL.

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI SZENTSZÉK III. [HUNGARY AND
THE ROMAN HOLY SEE, VOL 3.] (EXQUISITAE LUCUBRATIONES
CORNELIO SZOVÁK AMICABILITER DICATAE). ED.: PÉTER TUSOR,
VIKTOR KANÁSZ. GONDOLAT KIADÓ, BUDAPEST – ROME, 2022.
465 PAGES.

A Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Moravcsik Gyula Intézete közös kiadásában megjelent kötet a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat részeként látott napvilágot (*Classis* I, vol. 21.), és Szovák Kornél hatvanadik születésnapjára ajánlották a szerkesztők. A születésnap ajándék a tanítványok írásaival lehetett csak igazán teljes, tehát már a VIII. Fraknoi Nyári Akadémia néhány előadóját is részben e meglepetés előkészítésének jegyében hívták meg Piliscsabára 2022 augusztusában.

Tusor Péter alapos, egyúttal baráti-személyes hangvételű szerkesztői Előszavát Solymosi László és Rácz György *Laudációja* követi, amelyben az ünnepelt tanári kvalitásainak méltatása és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem medievisztika specializációja megalapításának jelentősége a leghangsúlyosabb.

A kötet kronológiai rendben halad, minden tanulmányt forrásközlések – függelékek – követnek: összesen nyolcvanhat latin, német, francia, olasz, angol és magyar nyelvű forrást közölnek a szerzők *in extenso*. Legtöbbször újonnan feltárt forrásokról van szó, de olykor előfordul, hogy szövegkorrekció miatt tartották fontosnak a szövegek újraközlését (például 34–35.), vagy, mert bár egy részük megjelent, az adott forráskiadvány nehéz hozzáférhetősége, illetve állapota indokoltá teszi a szövegek újbóli megjelentetését (például 175–177., 190–191.). Mind a nyelvi lektorok, mind az olvasószervezők alapos munkát végeztek, csupán néhány apró elgépelést lehet találni, és a mutatók összeállítása is pontos. A kötetben az előadások háromnyelvű összefoglalói is megtalálhatóak.

Az első tanulmányt Bácsatyai Dániel jegyzi. Vizsgálatai során feltárta azt az eddig ismeretlen királyi adománylevelet, amely egy 1222. december 9-én kelt, III. Honorius által kibocsátott pápai oklevélben,

átírásban maradt fenn, és amelyben II. András második feleségének, Courtenay Jolántának adományozta a pozsonyi várispánságot hitbérül. Bácsatyai a házasságkötés körülményeinek, a Latin Császárság, a Magyar Királyság és az önállósodó balkáni államok viszonyrendszerének bemutatását követően elének tárta, hogy II. András három ízben változtatta meg felesége hitbérét az 1222. év során, és ezeket a rendelkezéseket az Aranybulla kiadását kísérő konfliktusokkal, és az Aranybulla 16., egész ispánságok és méltóságok örök tulajdonul történő adományozásának tilalmáról szóló pontjával kapcsolta össze. A szerző Jolánta hitbérét az ellenállási záradékkal is összefüggésbe hozta: mivel a magyar király tisztában volt azzal, hogy a Jolántának szánt hitbér és a hozzá kapcsolódó rendelkezések legidősebb fia, Béla herceg érdekeit sértik, VI. (Babenberg) Lipót osztrák herceget jelölte ki védnökként, aki az ő halála után és szükség esetén Magyarország előkelőivel segítségére lehet az özvegy királynénak jogai védelmében. Bácsatyai szerint az intézkedés jogalapot teremthetett volna az osztrák herceg számára, hogy ezzel az indokkal beavatkozzon az ország belügyeibe, de az ellenállás joga az előkelőket is megillette, vagyis a szerző szerint II. András volt az első, aki örökösei várható lépéseivel szemben a később számára kétélű fegyverré váló ellenállási jogot alkalmazni akarta. Véleményem szerint Bácsatyai Dániel érvelése meggyőző, tanulmánya nagyban segíti az Aranybulla alkalmazásának és az ellenállási záradék keletkezésének jobb megértését.

Fedeles Tamás tanulmányában a Vatikáni Apostoli Levéltár Obligationes et Solutiones sorozatának 52. kötetében fellelhető, többnyire ismeretlen magyar vonatkozású bejegyzéseket közli. Érdekes volt olvasni a folyamat leírását, amely során egy kutató fokozatosan írja felül saját eredeti vállalatát és határoz a szisztematikus forrásfeltárás mellett. A szerző beavat minket ebbe a folyamatba: a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport 2012-ben eredetileg Lukcsics József a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában évek kitartó munkájának köszönhetően megtalált kéziratának szerkesztését és sajtó alá rendezését tervezte, és el is végezte. A szerkesztés során kiderült, hogy kimaradtak adatok a gyűjteményből. Sok egyéb mellett ezek szisztematikus feltárását és közreadását végzi Fedeles Tamás. Az említett 52. kötet magyar vonatkozású bejegyzéseiben összesen hét magyar püspökségre vonatkozó információ található, és ezek mellett szerepel egy *in partibus infidelium* egyházmegye, a várnai is. A közölt bejegyzések több új egyházi archontológiai és proszopográfiai adatot is tartalmaznak.

Nemes Gábor két, a Római Állami Levéltárban található bréve-regisztrum hazai vonatkozású, IV. Sixtus pontifikátusának commune típusú brévéit mutatja be és közli. A kötetek eddig ismeretlenek voltak a magyar kutatás számára így a bennük lévő 16 bréve gazdagítja

a Mátyás-kor történetét. Számomra a legérdekesebb adat Ióánnész Argüropulosz, a kor egyik legnagyobb humanista tudósának kölcsönére vonatkozott. A firenzei humanista kör egyik legfontosabb tagja Garázda Péter pozsegi prépostnak adott kölcsön 300 aranyat, és a pápának kellett közbenjárnia, hogy visszakaphassa azt. Garázda Péter 1469 és 1471 között biztosan Firenzében tartózkodott, ahol bekapcsolódott a humanista körök életébe, és magyarországi főpapok megbízásából vásárolt díszkódexeket. Ajándékként maga is vásárolt hármat Zrednai János, egyet pedig Janus Pannonius pécsi püspöknek (aki az előbb említett Argüropulosz tanítványa is volt). Amint a szerző megállapította, arról, hogy Garázda ezt a háromszáz forintot mire költötte, csak találgatni lehet, de talán egyszer a történet végére lehet majd járni. Az írás végén említett nagyívű nemzetközi vállalkozásba történő bekapcsolódás előremutató. Sergio Pagano vatikáni levéltári prefektus 2021-ben indult projektjének célja az 1469 és 1493 között a vatikáni levéltár bréveregisztrumaiban fennmaradt csaknem tízezer forrás latin nyelvű regeszta formájában történő közreadása.

Kuffart Hajnalka, Nemes Gábor és Tusor Péter közösen jegyzik azt a tanulmányt, amely a modenai Este-levéltárban fellelt egri segédpüspöki processus informativus jegyzőkönyvét elemzi és adja közre. A tanulmány megjelenéséig egyetlen magyar vonatkozású kánoni kivizsgálási eljárás jegyzőkönyvéről tudott a kutatás. A most a kötetben közölt második ilyen típusú forrást a Vestigia Kutatócsoport tagjaként Kuffart Hajnalka tárta fel. A jegyzőkönyv 1502. április 7-én kelt Ippolito d'Este bíboros egri segédpüspökjelöltje, Antonio de Perea ügyében.

C. Tóth Norbert az esztergomi székeskáptalan és Bakóc Tamás bíboros, esztergomi érsek között zajló perben keletkezett libellus tartalmát dolgozza fel. Az eljárás két javadalom Bakóc általi eladományozását követően azok kegyúri joga miatt indult. A székeskáptalan e két ügyben X. Leó pápához nyújtott be folyamodványt kérve panaszuk orvoslását. A tanulmány függelékékként közölt jegyzőkönyv két középkori oklevél szövegét is tartalmazza átírásban, amelyek eddig más forrásból nem voltak ismertek. A per végeredménye források hiányában egyelőre nem ismert, az ugyanakkor későbbi közvetett bizonyítékok alapján megállapítható, hogy az ügyhallgató az esztergomi székeskáptalan javára dönthetett.

Lakatos Bálint diplomáciatörténeti kutatásainak sorába illik a velencei származású Girolamo Balbi (1460 körül–1535) pozsonyi prépost, humanista, II. Ulászló, illetve II. Lajos magyar és cseh diplomatajának gurki püspökké történt kinevezését tárgyaló tanulmánya. A ma Klagenfurtban lévő Archiv der Diözese Gurk oklevélsorozatában Girolamo Balbi bullái nem találhatóak meg, és regisztrummásolataik a Vatikáni Apostoli Levéltár lateráni sorozatában sem maradtak fenn.

A tanulmány Függeléke a püspökkinevezési ügyre vonatkozó legfontosabb, a Vatikánban, Bécsben, illetve Klagenfurtban található 1522 és 1524 között keletkezett latin és német nyelvű forrásokat közli.

Kanász Viktor tanulmányában Girolamo Martinengo bécsi és Ludovico Beccadelli velencei nuncius 1550 és 1554 között Rómába küldött jelentéseinek magyar vonatkozásait vizsgálja. Bár a velencei követ jelentései 1967 óta nyomtatásban is elérhetőek, a magyar kutatás számára szinte ismeretlennek számítanak. Martinengo jelentéseit is csak a szerző hamarosan megjelenő, tavaly megvédett doktori értekezésének köszönhetően ismerhette meg alaposabban a hazai kutatás. A jelentésekből megállapítható, hogy a nunciusok tájékozottak voltak a magyar viszonyokat illetően, de nem foglalkoztak érdemben sem a helyi klérus helyzetével, sem a protestantizmussal. Bár kapcsolatban voltak, jelentéseik mégis egymástól függetlenül íródtak, és mindketten nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy a pápát a hadi- és politikai eseményekről (országgyűlésekről) tájékoztassák.

Filippo Spinelli prágai pápai nuncius tevékenységét tárgyalja Kruppa Tamás. A nuncius feladata nem kevesebb volt, mint egy oszmánellenes szövetség megszervezése. Báthory Zsigmond Habsburgokkal kötött 1595. évi házassági szerződését – egyúttal katonai szövetségét – próbálta VIII. Kelemen szent ligává szervezni a pápai állam, Lengyelország, Franciaország és Spanyolország bevonásával. Spinelli Vatikáni Apostoli Levéltárban őrzött jelentéseiből és egyéb források segítségével a szerző bemutatja, hogy mit is tudott tenni a roppant feladattal megbízott nuncius az Erdélyben Báthory Zsigmond távozásakor eluralkodott káosz idején. Fordulatos, regénybe illő diplomáciai bravúrokat hajtott végre, és ez még akkor is elmondható, ha végül a szentszéki tervek nem jártak sikerrel. A tanulmány természetesen a Habsburg- és az Aldobrandini ház Erdélyért való vetélkedését is bemutatja.

Tusor Péter tanulmányában gróf Erdődy János egri püspöki stálumról való letételének ügyét elemzi, 1625-ből. Erdődy Tamás horvát bán, tárnokmester arra irányuló törekvése, hogy mentális betegséggel küzdő János fiát püspökké kreáltassa, mind az egri egyházmegye, mind a teljes magyar főpapság számára hátrányos volt. Miközben Erdődy egyik oldalról a modernizáció támogatója volt, és kiállt Pázmány érseki kinevezése mellett, mégis ragaszkodott ahhoz is, hogy családja egy tagja az egyházi struktúrában – alkalmatlansága ellenére is – vezető szerepet töltsön be. Erdődy János hírnevét apja Bolognában, Pármában és Ingolstadtban is igyekezett kiépíteni, kísérőkkel együtt küldte ezekre az egyetemekre, a nevében teológiai műveket jelentetett meg, de még egy zenei művet is neki dedikáltatott. Tusor Péter maga is úgy véli, és ezzel egyet kell értenem, hogy tanulmánya fontos eredménye a Pázmány és horvát egyháziak közötti konfliktus kezdeteinek

feltárása. A zágrábi káptalan oszlopos kanonokja, Verbanovich Gáspár VIII. Orbán pápához fordult és feljelentette Pázmányt. Ez a lépés nem csak egyházi, de magyar törvényeket is sértett. Ezt megelőzően csak 1517-ben a körmendi ágostonrendi szerzetesek indítottak pert Bakóc Tamás esztergomi érsek ellen. A tanulmány a feljelentést és következményeit is bemutatja. Erdődy János kinevezése után egy horvát egyházi kör az egri püspökség jövedelmeivel visszaélt. Mindez azonban Bethlen Gábor hadjáratai miatt nem került előtérbe, ezért csak kilenc év múlva, a hadjáratot lezáró békét követően vált sürgőssé a kérdés rendezése. 1625-ben a soproni országgyűlésen Pázmány Péter felmentette Erdődy Jánost, helyére Pyber Jánost nevezte ki, és vele megkezdődhetett az egri egyházmegye és egyúttal Felső-Magyarország viszonyainak rendezése is.

Mihalik Béla Telekessy István, csanádi püspöki kinevezésének eddig kevésbé ismert körülményeit tárja elénk. Minthogy a csanádi egyházmegye az oszmán hódítás során lényegében elpusztult, a csanádi püspökök a szegedi ferences elöljáróra bízták, hogy az egyházmegye feladatait ellássák. Bár már 1689-ben kinevezték, a Temesközben zajló állandó harcok miatt Telekessy csak 1696-ban indította el püspöki címének megerősítési eljárását, Kollonich Lipót esztergomi érsek biztatására. A kánoni kivizsgálás folyamatát mutatja be a szerző, és a jegyzőkönyv egyik tanúvallomását elemezve azt az eddig ismeretlen életrajzi adalékot is közli, hogy Telekessyt korábban a bécsi udvar magyar királyi kancellárnak is felkérte, de ő ezt visszautasította. Miután a nunciatúrán az eljárás gond nélkül lezajlott, a konzisztóriumon azt a második előterjesztésre gratis folytatták le, tekintettel a csanádi egyházmegye elpusztult állapotára. Telekessyt 1699-ben áthelyezték az egri püspöki székre, a csanádi egyházmegye újjászervezése pedig csak Temesvár töröktől való visszafoglalása után kezdődött meg az 1720-as években.

Oláh P. Róbert tanulmányában Zichy Ferenc győri püspök (1743–1783) római ágense, Bartolomeo Pinto Poloni levelein keresztül mutatja be az 1769. évi, európai jelentőségű konklávé, és összeveti azokat más korabeli jelentésekkel is.

Mons. Tóth Tamás a székesfehérvári püspökség legkorábbi, 1777. évi kinevezési eljárását ismerteti, tanulmányában a Vatikáni Apostoli Levéltár Konzisztoriális Levéltára és a bécsi Apostoli Nunciatura anyagait is feldolgozta.

Nagy Katalin, a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport vatikáni kutatási rezidense a kutatócsoport névadójának a Vatikáni Apostoli Levéltárban 1881 és 1885 között benyújtott, ma is külön engedéllyel kutatható kutatási kérelmeit elemezte. Vizsgálata során kikristályosodtak a *Monumenta Vaticana Historiae* sorozat kezdeti pillanatai, és bizonyítást nyert, hogy Fraknoi kész koncepcióval kezdte

meg kutatómunkáját: célja a hazai és apostoli tudományos kutatás szilárd alapjainak megteremtése volt.

Véghseő Tamás újonnan feltárt források segítségével értelmezte Szent X. Pius pápa Christifideles graeci kezdetű bullájának utóéletét. A hajdúdorogi egyházmegyét 1912-ben állította fel a pápa a magyar görögkatolikus hívek számára. Ezt a magyarországi románok, valamint a román királyság közvéleménye a magyar kormány támadásaként értékelték, mivel parókiáinak közel felét az erdélyi román metropolisz egyházmegyéitől sorolták át. A trianoni békeszerződés, majd a második bécsi döntés befolyásolták a bulla értelmezését. A tanulmány két magánlevél és egy diplomáciai emlékeztető segítségével azt mutatja be, miként látta a kérdést a román politikai élet markáns alakja, Mariu Theodorian-Carada szenátor.

Sági György tanulmányában Alvary Gascoigne budapesti angol rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter (1945–1946) Grósz József kalocsa-bácsi érsekkel (1943–1961) nem sokkal a szovjet megszállás után folytatott megbeszéléseiről szóló jelentéseit elemzi és ágyazza történeti kontextusba. Rendkívül érdekes olvasni, miként vélekedett a brit diplomata a „keleti mintájú demokrácia” mibenlétéről.

Rétfalvi Balázs tanulmánya Tomek Vince piarista generális egyházi diplomáciai tevékenységét tárgyalja, aki nemcsak Czapik Gyula esztergomi érseket segítette római látogatása során 1948-ban, hanem a Pápai Államtitkárságot is tanácsokkal látta el. Tomek Vince nyomon követte a magyarországi eseményeket, a II. Vatikáni Zsinat alatt zajlott tárgyalásokat, és mindezekről naplót is vezetett. Hagyatékának feldolgozása folyamatos.

A most bemutatott kötetről összességében elmondható, hogy alapkutatások eredményeit tartalmazza, sok új, eddig ismeretlen forrással – és általuk új szempontokkal – gazdagítja az egyháztörténeti kutatást, és a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport tradícióihoz, valamint az alkalomhoz, amire készült, egyaránt méltó.

(ism.: Orsós Julianna)